

Професійна підготовка педагога: нові моделі і підходи

**Микола
СОЛДАТЕНКО**

*доктор
педагогічних наук,
професор*

*завідувач
відділу теорії та історії
педагогічної майстерності
Інституту педагогічної
освіти і освіти дорослих
НАПН України*

Численні проекти та програми, що пропонуються теоретиками й практиками в галузі освіти, об'єднують одне - вийти за межі традиційного навчання, розробити нові підходи до одного з найважливіших інструментів педагогіки - навчально-виховного процесу. У визначенні орієнтирів цих пошуків можна встановити відрив нашої педагогіки від можливостей швидкого впровадження нових технологій навчання, запозичених із зарубіжного досвіду. Такі педагогічні ін'єкції не можуть бути запроваджені з позиції «користувача», адже останньому необхідно заповнити ці технології власними смислами і значеннями, досвідом та певною специфікою, притаманною навчальному предмету, який викладається, особливостями слухачів. Для запозичення готових розробок потрібна, звичайно, і власна орієнтація у світовому педагогічному досвіді, осмислення й опанування підходів до навчально-виховного процесу, які вже вироблені у практиці навчання. Без цього ми не зможемо інтегруватися у світову педагогічну культуру, а про необхідність такого процесу дедалі частіше засвідчують наукові публікації дослідників у галузі порівняльної педагогіки^{1,2,3}.

Необхідність переходу до нової моделі освіти зумовлена насамперед фундаментальними суперечностями розвитку як суспільства, так і самої освіти. Світовий освітній процес нині виявився в полоні основної суперечності, яка має відношення до проблеми часу. По-перше, освіта, яка нерідко мислиться як передача, а також накопичення й відтворення знань та культури минулих поколінь, виявилася нездатною задовольнити потреби сучасності: надто багато традиційного, застарілого сьогодні функціонує в закладах освіти. По-друге, сучасний освітній процес суперечить не лише сьогоденню, а й

¹*Абашкіна Н.В.* Педагогічні та психологічні основи діяльності служб професійної орієнтації в Німеччині. - Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2006. - 91 с.

²*Лещенко М. П.* Щастя дитини - єдине дійсне щастя на землі: До проблеми педагогічної майстерності : навч.-метод. посіб. - К. : АСМІ, 2003. - 4. 1. - 304 с.

³*Пуховська Л.П.* Професія вчителя у світовому освітньому просторі // Шлях освіти. - 2004. - № 1. - С. 17-20.

- Гчтньому. Сучасна система освіти фактично ігнорує майбутнє, не маючи його - - кої орієнтації. Система цінностей, цілей та ідеалів, яка сьогодні має місце в **ОСВІТ-НІ** -?чу процесі, не адаптована до майбутнього, яке б влаштувало як суспільство, так * окрему людину.

Однією із важливих суперечностей системи вищої освіти залишається різке від- ставання передусім суспільно-наукової підготовки спеціаліста від природничо- ваукової і технічної. Останні дві сфери «працюють» у руслі більш або менш сучас- них вимог, тобто рухаються в силу специфіки предметів, які виділяють більшою кон- кретністю і прагматичністю, ніж це притаманно гуманітарним наукам. Саме тому деякі дослідники акцентують увагу на озброєнні як студентів, так і викладачів прин- ципами наукової методології, тобто формуванням здатності до продуктивно-творчого мислення. На нашу думку, це найбільш занедбана галузь навчально-виховного про- несу у вищій школі. Адже «жодна наука не розкриває, не розглядає закони мудрості, закони вічного руху і підняття людського духу на більш високі ступені розвитку. На шляху неперервного сходження інтелекту на більш високий ступінь рефлексії вічно діють, кажучи іронічно, сильні гальма - у формі схоластики й еkleктики, але, особ- ливо, догматизму і софістики».⁴ Важко не погодитися з досить сміливими висновка- ми авторів наведеної роботи, особливо проєкції даної проблеми на систему педагогі- **чної** освіти в Україні. Про це свідчать численні публікації останніх років.

Одним із шляхів розв'язання наведених суперечностей може бути чітка органі- зація самостійної пізнавальної діяльності учнів та студентів. Саме належно організо- ване учіння у школі дасть можливість скоротити, а може й звести нанівець той роз- 9рив, який існує між загальноосвітньою і вищою школами. Звичайно, адміністратив- но-управлінського аспекту тут замало. У забезпеченні наступності в навчальному **процесі** загальноосвітньої школи та ВНЗ важливе місце відводиться і таким складо- ¹ вим, як зміст навчання, система оцінки знань, технології навчання та учіння, навча- ^ьяно-методичне й комп'ютерне забезпечення тощо. Тому не можна не погодитися з 'думкою академіка О. Савченко про те, що «вміння вчитися для учня сьогодні є голо- вним питанням. Це не гасло! Такі вміння ведуть до правильного мислення, правиль- ного планування у навчанні, вміння готувати відповідь на поставлене питання. Ово- лодіння способами пізнання - надзвичайно важливе для людей усіх професій і впро- довж усього життя».

Тривалий час у вітчизняній дидактиці панувала ідея активізації учіння, відпові- дно до якої особистісний потенціал учня мобілізувався на засвоєння заданого зовні змісту як прояв креативності у строгих програмних рамках. Особистість тут розгля- дається як засіб досягнення певної високої мети, а суб'єктність, творчість, критич- ність, як і самостійність, не з'ясовується. Загалом пріоритетом була не особистість, а той продукт, який можна від неї одержати, - виконання певних соціальних функцій, реалізація моделей поведінки тощо.

Сьогодні невідкладною проблемою є наукове обґрунтування шляхів побудови найбільш ефективної організації та вдосконалення навчально-пізнавальної діяльно-

⁴Белоконов Г., Кривошее Н. Кризис в высшем образовании преодолим // ВВШ. - 2003. - № 3. - С. 21-26, 35.

сті учнів і студентів. Необхідно розкрити закономірні зв'язки між навчальним пізнанням й тими процесами, які відбуваються в суспільстві з метою більш повного використання їх для ліквідації (або хоча б істотного зменшення!) відставання навчання від розвитку і потреб суспільних інституцій, що надзвичайно важливе для розвитку суспільства.

Спроби відійти від репродуктивних методів навчання відомі ще з тих часів, коли навчання було досить індивідуалізоване. Відомо, що в умовах масовості шкільного навчання, а згодом і професійної підготовки, також були спроби, пов'язані, як ми уже зазначали, з дидактичними пошуками «нового виховання» в основному в експериментальних «нових» школах протягом перших десятиліть ХХ ст. Подібні спроби були й зовсім недавно. Досить назвати прізвища лише кількох педагогів-новаторів (Ш. Амонашвілі, А. Ільїн, В. Шаталов та ін.), яких спіткала доля несприйняття з боку керівництва освітою того часу.

В умовах сучасного розвитку необхідне максимальне розкриття потенціалу кожної людини, її розвитку, формування людини як суб'єкта суспільного життя, її підготовки до постійного вдосконалення, саморозвитку і самореалізації. Технології навчання повинні бути такими, щоб дати учителеві можливість реалізувати індивідуально-орієнтований підхід в підготовці до професійної діяльності, адже професійна діяльність, компетентність, а пізніше - педагогічна майстерність й творчість можливі лише на індивідуально-творчому рівні самореалізації особистості. Саме тому проблема індивідуалізації підготовки вчителя, її розвивальний характер повинні розглядатися як пріоритетна тенденція у вдосконаленні системи освіти взагалі та професійно-педагогічної підготовки вчителя зокрема. Останній як теоретично, так і практично має бути здатним до аналізу власних професійних можливостей і на цій основі повинен бути спроможним вибудовувати програму своїх дій щодо підвищення професійного рівня на всіх етапах своєї діяльності.

Сьогодні є нагальна потреба запроваджувати у практику навчання досягнення педагогічних розробок як минулого, так і останніх досягнень світової та української педагогічної і філософської думки, в яких склалися дві провідні тенденції: відмова від диктату викладача (вчителя) та створення найсприятливіших умов для творчого розвитку учнів і студентів. Тобто йдеться про нову філософію освіти, в якій учень, як унікальна і неповторна особистість, є суб'єктом навчання. Якщо забезпечити базу самонавчання, це сприятиме індивідуальному розвитку учня; місце імперативної педагогіки займе «педагогіка бажань» як вияв особистого інтересу та внутрішнього світу того, хто навчається. Замість зовнішньої зумовленості на озброєнні повинна бути методологія, спрямована на пробудження в учня самомотивації до навчання як індивідуального творчого процесу⁵. При цьому роль викладача істотно змінюється: він перетворюється на консультанта, співучасника й водночас організатора навчального процесу. Звичайно, в умовах застосування нових педагогічних технологій навчання виникає потреба у високопрофесійному консультантові. Характерно, що учень, залишаючись об'єктом навчання, водночас стає і його суб'єктом. Отже, система освіти на всіх рівнях має переорієнтуватися на напрям самоосвіти.

⁵Роджерс К, ФрейбергД. Свобода учитися. - М.: Смысл, 2002. - 527 с.

по є однією з найбільш важливих складових у забезпеченні функціонування системи неперервної освіти.

Система освіти постійно вдосконалювалась та реформувалася відповідно до запитів суспільства. Так було в усі часи, збереглася ця закономірність і тепер, коли цей процес охопив усі ланки системи освіти. Останнім часом удосконалення освітнього процесу стало глобальною проблемою. Назвемо лише деякі з питань: ступеневість освіти, інтернетизація та поява нових інформаційних технологій, дистанційна освіта, неперервність освіти, інтернаціоналізація, ринок праці і конкуренція, впровадження нових спеціальностей, поява недержавних ВНЗ і т.п. Ураховуючи наведене, можна упевнено стверджувати, що в таких, досить складних, динамічних умовах процесу удосконалення освітньої системи лише комплексний підхід дасть змогу реалізувати декларовані на високому рівні концептуальні положення.

Відомо, що у світі немає жодної ідеальної системи освіти - кожна з них пов'язана зі своїми культурно-історичними традиціями і значною мірою залежить від соціально-економічного стану країни. Більше того, в освітніх системах багатьох країн є те унікальне, що інші постійно вивчають і намагаються запровадити у своїх країнах. Це стосується як методів навчання, так і виховання. При цьому, звичайно, не варто думати: ось здійснимо реформу (перебудову і т.п.) системи освіти і все запрацює по-іншому, ефективніше й раціональніше. Тому, наводячи дані про організацію та ефективність самостійної пізнавальної діяльності і, як результат, про вдосконалення професійної підготовки спеціалістів, не треба намагатися докорінно перебудувати навчально-виховний процес у тій його частині, яка себе добре зарекомендувала. Повинно йтися не про реформу, а про перманентне удосконалення системи освіти, щоб у майбутньому не відстати, наприклад, у масовому використанні комп'ютерних та інформаційних технологій навчання.

Як ніколи раніше, гострою стала проблема постійного поновлення своїх знань, самовдосконалення, підвищення професійного рівня. Відповідно до цих вимог іншого контексту набуває система вдосконалення професійної підготовки вчителя та викладача. Здається, ніби завдання вчителя - навчати - є незмінним упродовж віків, все ж очевидне ускладнення функцій педагога на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства. Традиційно вважалося, що вчитель та й викладач є носіями знань, які вони повинні передавати своїм вихованцям. Однак функції педагога сьогодні формуються так: не передавати знання, а вчити, як їх здобувати, тобто бути проводирем у лабіринті знань (І. Зязюн). Отже, функції педагога явно розширюються, ускладнюються - ясно, що сучасній школі потрібен педагог-Майстер.

Думка про необхідність викладання педагогічної майстерності належить великому педагогові А. Макаренкові, який вважав, що вчительська діяльність - це мистецтво і цього мистецтва треба навчати індивідуально кожного, хто обрав педагогічну професію. Як ми готуємо музиканта, скрипаля, піаніста, так ми повинні готувати й педагога.

Розвиток педагогічної майстерності є не лише процесом, притаманним педагогічним навчальним закладам, в яких здійснюється підготовка майбутніх вчителів, викладачів ПТНЗ та загальноосвітніх шкіл. Педагогічна майстерність стає однією з важливих складових всього суспільного організму саме завдяки розвитку здібностей фахівця до організації педагогічної діяльності, вмінню професійно спілкуватися з

людьми, вирішувати поточні і перспективні соціально-економічні, технічні та наукові завдання.

Педагогічна майстерність є комплексним багатофункціональним утворенням, для формування і розвитку якого необхідна як теоретична, так і практична підготовка. Майстерність викладача (вчителя) треба розглядати як найвищий рівень педагогічної діяльності, як його вияв творчої активності особистості педагога, як вияв свого «Я» у професії та реалізацію особистості в педагогічній діяльності (І. Зязюн). У процесі розвитку педагогічних умінь викладача надзвичайну роль відіграє його компетентність у відповідній предметній галузі знань, кругозір, толерантність, любов і повага до учнів, педагогічна техніка, вміння спілкуватися та багато інших чинників, більшість з яких набуваються педагогом тільки у процесі практичної дії, набуття професійного і життєвого досвіду.

Тому проблема педагогічної майстерності вчителя (викладача) набула нині нового звучання не тільки на теренах колишнього Радянського Союзу, а й у багатьох країнах Європи та у Сполучених Штатах Америки, де функціонують сотні Центрів професійного зростання і підвищення кваліфікації. В Україні створено 25 Центрів педагогічної майстерності, які є експериментальними базами Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук, робота у яких здійснюється завдяки ініціативі, теоретичній підтримці та активній персональній участі академіка І. Зязюна. Крім Центрів педагогічної майстерності, які сьогодні діють у гімназіях, ліцеях, є такі Центри й у вищих навчальних закладах України.

Отже, зрозуміло, чому ще Я. Коменський, формулюючи свої педагогічні погляди, виходив із переконання, що світ може врятуватися лише мудрістю, знаннями, які повинні стати надбанням усіх. При цьому «потрібне таке навчання й виховання, які спрямували б розум на служіння добру, а не злу, а школа не повинна відділяти знання від розуму своїм «отупівшим» зубрінням, яке губить розумові здібності». Одним з основних принципів дидактики він вважав той, за яким повинно бути «вивчення та відкриття методу, при якому вчителі менше б навчали, а учні більше вчилися. У школах було б менше шуму, одуріння, зайвої праці, а більше дозвілля, радості й ґрунтового успіху, а в державі - менше мороку, непевності, розпачу, а більше світла, порядку, миру і спокою»⁶. Великий педагог зазначав, що найблагородніше присвячувати життя пізнанню мудрості, бо лише знаючі спроможні розумно організувати життя й вести за собою інших. Тим більше, що невгамовну спрагу до знань, пізнання життя закладено людині від природи, бо «розум людини характеризується такою ненаситною сприйнятністю до пізнання, що є наче безоднею. У світі немає нічого такого, чого б не могла досягнути обдарована почуттями і розумом людина». Отже, «навчання та освіта мають відбуватися легко, без примусу, суворості, бути природними й здійснюватися неначе самі по собі. За такої організації освіти з кожного обов'язково вийде Людина, якщо її не псувати» - так справедливо вважає професор В. Кудін⁷.

⁶ Коменський Я.А. Великая дидактика // Избр. пед соч. в 2-х т. - М. : Педагогика, 1982. - Т. 1.-656 с.

⁷ Кудін В.О. Освіта в інформаційному суспільстві. - К., 1998. - 151 с.